

Розділ 1. Освіта: стратегія, політика, право**Саєнко Н. В.,**

завідувач кафедри іноземних мов Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, доктор педагогічних наук, професор

**НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ**

У статті визначено особливості комунікативної культури як складника базової культури фахівця. Зауважено, що комунікативна культура майбутнього інженера формується у процесі вивчення рідної та іноземної мов. Окреслено завдання, що вирішуються засобами іноземної мови, знання якої розглядається як неодмінна умова входження спеціаліста у світову спільноту.

Ключові слова: комунікативна культура, майбутній інженер, іноземна мова, знання та вміння.

Постановка проблеми. Роль комунікації у формуванні особистості визначальна, оскільки комунікація в усіх її формах і жанрах дозволяє людині засвоювати наявний соціальний досвід, осмислений і систематизований попередніми поколіннями. У спілкуванні відбувається оволодіння духовною, інтелектуальною й матеріальною культурою, пізнання людиною світу й себе, а в результаті цього – соціалізація особистості та коригування її поведінки.

Комунікація в сучасних умовах є основою життєзабезпечення кожного підприємства, організації, фірми. Фахівці в галузі менеджменту вважають, що 63% англійських, 73% американських, 85% японських керівників визначають комунікацію як головну умову досягнення ефективності їх організацій; при цьому вони витрачають на неї від 50 до 90% свого часу [1].

Комунікативна культура передбачає оволодіння особистістю знаннями, вміннями, навичками в організації взаємодії суб'єктів комунікації, що дозволяє встановлювати психологічні контакти з іншими людьми, домагатися точного сприйняття й розуміння у процесі спілкування. В основі комунікативної культури лежать загальноприйняті моральні вимоги до спілкування, нерозривно пов'язані з визнанням неповторності, цінності кожної особистості: ввічливість, коректність, тактовність, скромність, точність, люб'язність. Зазначені правила комунікації є важливим складником базової культури фахівця, а основними показниками її сформованості вважають комунікабельність, компетентність, дотримання норм етикету, володіння мовою як компонентом соціальної регуляції й адаптації, що служить ефективній взаємодії індивідів у сучасному "медіатизованому суспільстві" [2].

Сформована комунікативна культура майбутнього інженера передбачає оволодіння вміннями спілкуватися як на побутовому, так і на професійному рівні, обмінюватися інформацією, налагоджувати ефективні стосунки з учасниками виробничого процесу, організувати спільну творчу діяльність не тільки рідною, а й іноземною мовами.

Аналіз публікацій. Комунікативна культура фахівця, як вважають дослідники особливостей професійної комунікації (І. Амінов, О. Гук, Ф. Кузін, А. Панфілова та інші), включає культуру поведінки, емоційну культуру, загальну культуру мовлення й культуру ділового спілкування. Остання значною мірою визначає ефективність професійної діяльності.

Культура поведінки особистості формується відповідно до етичних норм суспільства. Емоційна культура включає вміння регулювати свій психічний стан, керувати власними емоціями, розуміти емоційний стан співрозмовника, знімати хвилювання, долати нерішучість, установлювати емоційний контакт.

Загальна культура мовлення передбачає дотримання норм мовленнєвої поведінки в будь-яких ситуаціях спілкування; культура ділового спілкування – низку додаткових вимог порівняно із загальною мовленнєвою культурою, таких, як володіння термінологією конкретної спеціальності, уміння будувати виступ професійної тематики, організувати професійний діалог і керувати ним, уміння спілкуватися з неспеціалістами з питань професійної діяльності тощо.

Учені Дж. Локк, М. Ломоносов, Ж. Руссо, М. Сперанський, К. Ушинський та інші заклали основи успішної комунікації, якими вважали такі: толерантність і рефлексію комунікації, емоційність і стиль висловлення думок, глибоке пізнання тих, хто сприймає інформацію, дотримання етичних норм, вибір оптимального стилю передавання інформації. Це, на думку О. Гук [3], складає так звану моральну культуру спілкування, яка передбачає насамперед співвіднесення, зіставлення почуттів людини, її мислення, поведінки, слухання, мовлення з традиційними моральними принципами й нормами, цінностями та налаштуваннями; уміння адекватно обирати й реалізовувати ефективні стратегії й тактики спілкування відповідно до ситуації, що склалася, та відповідно до індивідуальних особливостей людини. Тому ознаками моральності спілкування є толерантність, повага, самоповага, відкритість, адаптивність, співчуття, милосердя, піклування, любов.

Метою статті є визначення особливостей комунікативної культури майбутніх інженерів і характеристика основних напрямів формування комунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтуючись на підході Н. Волкової [4] до виокремлення сукупності функцій професійно-педагогічної комунікації, виокремлюємо ті, що стосуються комунікації майбутніх інженерів: термінальні (розвивальні, життєзабезпечення, соціалізації), тактичні (інформативна, експресивна, смислоутворювальна, культурологічна, психотерапевтична); операціональні (управлінська, координаційна, контактна, самоствердження, формоутворення) – та реалізуються як в особистісному, так і у професійному житті фахівця.

Комунікативна культура в умовах технічного ВНЗ цілеспрямовано формується у процесі вивчення мов, які є елементом соціальної сфери культури. Мови, рідна та іноземна, містять значний потенціал для реалізації соціально-гуманітарної підготовки; на їх вивчення відводиться значна частина кредитів, призначених для нормативних дисциплін гуманітарного та соціально-економічного циклу у ВНЗ.

Відомо, що лінгвістика у другій половині ХХ ст. не тільки стала трактуватися як окрема наука, а й перетворилася на філософсько-психологічну теорію людського мислення та спілкування. Наука про мову з появою кожної нової теорії чи школи (передусім, генеративної лінгвістики, інтерпретаціонізму, категоріальної граматики, когнітивної лінгвістики, функціоналізму, теорії прототипів, лінгвістики тексту, теорії мовленнєвої дії тощо) дедалі більше стає наукою про сутність людини, про структуру її досвіду, про способи її взаємодії зі світом культури [5]. У цьому контексті особливої ваги набуває думка В. Гумбольдта [6] про те, що мову потрібно розглядати не як мертвий продукт, а як процес творення. Мова – чи то окреме слово, чи то мовлення – це "акт духу", "постійно

відновлювана робота духу"; це – спрямований уперед розвиток, рушієм якого є духовна сила кожного мовця. А відтак "актом духу" є й культура.

Крім того, В. Гумбольдт указує, що різні мови обумовлюють різні світогляди, своєрідність мови впливає на сутність нації, як тієї, яка розмовляє нею, так і тієї, якій вона чужа, тому вивчення мови має включати все, що історія й філософія пов'язують із внутрішнім світом людини.

Дослідники (М Зубков, О. Корніяка, К. Чехович) виділяють функції, що є життєво важливими як для цього суспільства, так і для мови, а саме: комунікативну, пізнавальну (гносеологічну), мислеоформлювальну, націєвірну, ідентифікаційну, естетичну, культуроносну, номінативну (інформаційну, репрезентативну), експресивну. В умовах ВТНЗ вивчення мов спрямовано насамперед на реалізацію комунікативної функції, якщо розглядати мову як найважливіший засіб спілкування людей і забезпечення інформаційних процесів у сучасному суспільстві (у науковій, технічній, політичній, діловій, освітній та інших галузях життєдіяльності).

Вивчення ділової української мови актуальне для ВТНЗ у східних та південних регіонах країни, де на побутовому і професійному рівні люди спілкуються, головним чином, російською мовою, а вся письмова комунікація, оформлення документів здійснюються переважно українською мовою як єдиною державною. Тому увагу, що приділяється в державі вивченню рідної мови, вважаємо цілком виправданою.

Щодо іноземної мови (ІМ), на нашу думку, саме вона має вагоме навантаження в забезпеченні загальнокультурної підготовки студентів ВТНЗ, тому зупинимося на питаннях, пов'язаних із її вивченням, більш детально.

В останні десятиріччя погляд на зміст навчання ІМ у немовному ВНЗ у зв'язку з відкриттям кордонів і глобалізаційними процесами, що стосуються практично всіх аспектів професійного й особистого життя молодих людей, радикально змінився. Успіх міжкультурної комунікації значною мірою визначається культурною пристосованістю осіб, які вступають у міжнародні відносини: їхньою толерантністю, гнучкістю, здатністю цінувати переконання інших, і, зрозуміло, володінням іноземними мовами, насамперед, мовами міжкультурного спілкування.

Якщо раніше в технічних ВНЗ увага в основному зверталася на технічний переклад, то нині такий підхід уже не витримує критики – випускник вищого технічного навчального закладу має не тільки володіти навичками перекладу літератури за фахом, але й, по-перше, уміти спілкуватися на побутовому рівні, оскільки теперішнє покоління випускників навчальних закладів цієї категорії обов'язково їздить за кордон і молодим людям доводиться встановлювати особисті контакти, спілкуватися на побутовому рівні (у магазині, ресторані, готелі, на вулиці тощо). По-друге, майбутній фахівець повинен володіти комунікативною компетенцією у сфері своєї професійної діяльності й мати навички міжкультурної комунікації, тому що йому напевно доведеться вирішувати професійні проблеми із зарубіжними партнерами – представниками інших культур. По-третє, бажано, щоб він був людиною з широким кругозором, яка вміє дати оцінку й висловити свою думку щодо багатьох аспектів життєдіяльності: політики, історії, релігії, музики, літератури, образотворчого мистецтва тощо.

Правило "рідна мова плюс дві іноземні мови" стало сьогодні необхідністю для громадян Європи, а також потребою молодих людей в Україні. Підвищення якості навчання ІМ у ВНЗ є не тільки одним із компонентів вищої освіти, але й питанням нагальної необхідності.

Більшість дослідників сьогодні сходяться в поглядах щодо того, що сучасна концепція іншомовної освіти має базуватися на інтегрованому вивченні мови й культури, на діалозі культур. Ураховуючи те, що мета такої освіти – вивчення мови за допомогою культури, культури – на основі засвоєння мови, виховання *homo moralis* (Ю. Пассов), необхідно

здійснювати формування соціокультурної компетенції того, хто навчається, у поєднанні з його загальнокультурним розвитком.

На нашу думку, іноземна мова є єдиною дисципліною в технічному ВНЗ, зміст якої має потенціал охопити практично всі сфери культури, які утворюють соціокультурний компонент вивчення іноземних мов, що є предметом дискусії методистів у галузі викладання іноземних мов у всьому світі упродовж багатьох років.

Розвиток соціокультурної компетенції відіграє особливу роль у сучасному світі, де нерідко загострюються не лише міжособистісні, але й міжнаціональні стосунки, а також вагомим є патріотичне й інтернаціональне виховання. Соціокультурна компетенція передбачає готовність і вміння жити та взаємодіяти в сучасному багатокультурному світі, уміння підтримувати контакти з людьми різного психологічного типу й рівня освіти, здатності контролювати емоції, спрямовувати діалог відповідно до потреб професійної діяльності, дотримуватися етичних норм і вимог етикету. Складниками зазначеної компетенції, на думку В. Сафонові [7], є вміння здійснювати соціокультурний аналіз ситуацій спілкування в різних соціокультурних сферах, обирати найбільш адекватний у соціокультурному плані стиль мовленнєвої поведінки в умовах міжкультурної комунікації, відтворювати соціокультурні портрети комунікантів, володіти здібностями та якостями, які включають лінгвокраїнознавчу спостережливість; соціокультурне сприйняття національного й інтернаціонального в мовних полях тематично пов'язаної лексики (тобто в лексико-семантичній групі), соціокультурна неупередженість (відсутність етнопсихологічних передумов для лінгвокраїнознавчої інтерференції) під час тлумачення лінгвокраїнознавчих явищ.

Іноземну мову потрібно розглядати не тільки як частину гуманітарної освіти інженера – у сьогоденні вона є неодмінною умовою входження спеціаліста у світову спільноту.

Розширення області професійної діяльності інженерів відбувається майже не "щодня, а щогодини", а в молодих галузях техніки і технології, які бурхливо розвиваються, майже кожної хвилини. Відомо, що нині у світі вчені протягом року відкривають до 30 тисяч нових хімічних сполук – приблизно 90 в день! [8]. За останні десятиріччя продуктивність інтегральної схеми зросла в 100 тисяч разів; сучасний мікрокомп'ютер у 40 разів могутніший і в 10 тисяч разів дешевший, у 17 тисяч разів легший, у півтори тисячі разів менший, ніж перші лампові комп'ютери.

Ці цифри дають наочне уявлення про проблеми, які постануть перед інженерами всіх рангів і спеціальностей – від дослідника до експлуатаційника – уже в недалекому майбутньому. Упоратися із професійними обов'язками, які ускладнюються, інженеру майбутнього допоможуть і наука, і техніка. Вагомою допомогою для нього стануть насамперед сучасні теоретичні та прикладні розробки інженерних проблем, які стають досяжними лише за умови знання фахівцем англійської мови.

На запитання, які знання потрібні сучасному інженеру, респонденти – студенти ВТНЗ – відповіли, що, по-перше, спеціальні, по-друге, знання основ техніки й технологічних процесів, по-третє, англійської мови як способу отримання як сучасної інформації про новини науки у своїй галузі, так і для спілкування з іноземцями вдома та під час ділових і туристичних поїздок.

Керівники підприємств також висувають як основну вимогу до майбутнього працівника, окрім достатньої спеціальної підготовки, знання англійської мови. Це додаткове свідчення все більшого зростання ролі англійської мови, знання якої є однією з головних складових підготовки повноцінного фахівця ВТНЗ, готового не тільки грамотно і вчасно вирішувати виробничі завдання, але і здатного швидко адаптуватися в сучасному світі глобальних змін.

До умов сучасного постіндустріального суспільства легше адаптуються люди, які є висококваліфікованими професіоналами в тій або іншій галузі знання або діяльності, мають досвід реальної міжнародної співпраці, залучені в міжнародний розподіл праці, там, де

знання і технології, економічні й інформаційні потреби дійсно не мають національних кордонів. У таких суспільствах висококласні фахівці, зазвичай, ведуть досить мобільний спосіб професійної діяльності, вони часто бувають у зарубіжних відрядженнях, можуть довго працювати в різних країнах, де на їхній професіоналізм є попит. Таким чином, складається нове розуміння категорій "космополіт" і "громадянин світу". Це вже люди "поза нацією", висококваліфіковані професіонали "інтернаціонального вживання" [9]. Стати таким професіоналом можна лише за умови володіння іноземними мовами.

Найважливішою сферою вживання іноземної мови, особливо англійської, стала робота в мережі Інтернет. Саме Інтернет забезпечує спеціалістів світу останньою інформацією про наукові й технологічні досягнення в тій або іншій країні. Справжній професіонал завжди повинен бути своєчасно інформований про те, що відбувається у сфері його діяльності.

Формування глобального бачення світу відбувається на фоні міжкультурного обміну й обміну професійними групами. Сьогодні в багатьох країнах стрімкими темпами розвивається туризм, помітно посилюються обміни міжпрофесійного характеру, зокрема й у сфері освіти. Усе більше студентів, викладачів ВНЗ, учених виїжджають за рубіж для стажування та за різними грантами.

Отже, сформована **комунікативна культура фахівця** означає **знання особливостей усної і писемної норм літературної мови в галузі особистісного та професійного спілкування, правил оформлення ділових документів, особливостей проведення ділових переговорів тощо; уміння користуватися двома формами ділового мовлення: усною і писемною, дотримуватись норм сучасної літературної мови, логічно й послідовно формулювати думки, володіти іноземною мовою в усній і письмовій формі, складати ділові листи, угоди, контракти тощо, читати, вести бесіду у професійній сфері, працювати з лінгвістичною й довідковою літературою, користуватися певними мовними засобами залежно від обставин, брати участь у міжнародній співпраці, обмінюватися науковим і професійним досвідом, налагоджувати особистісні та професійні контакти, бути професійно мобільним, висловлювати свою точку зору, слухати й розуміти бачення співрозмовника, вести дискусію; вирішувати комунікативні завдання, адекватно поводитися в різних соціокультурних ситуаціях, володіти способами формального міркування та аргументації.**

Висновки. Комунікативна культура передбачає оволодіння особистістю знаннями, уміннями, навичками організації взаємодії суб'єктів комунікації, що дозволяють установлювати психологічні контакти з іншими людьми, домагатися точного сприйняття й розуміння у процесі спілкування, і є важливим компонентом базової культури фахівця.

Комунікативна культура в умовах технічного ВНЗ цілеспрямовано формується у процесі вивчення мов, як рідної, так й іноземної. Володіння фахівцем іноземною мовою вирішує такі завдання, як оперативний доступ до останніх наукових розробок у професійній галузі, інформація про які публікується іноземними мовами; залучення до реальної міжнародної співпраці, мобільність професійної діяльності, можливість стати професіоналом "інтернаціонального вживання"; налагодження особистих контактів із зарубіжними партнерами, що значною мірою сприяє успішному розвитку установи, виробництва чи бізнесу.

Список використаних джерел

1. Панфилова, А. П. Деловая коммуникация в профессиональной деятельности : учеб. пос. / А. П. Панфилова. – СПб. : Знание ; ИВЭСЭП, 2001. – 496 с.
2. Соколова, О. П. Коммуникативная культура индивида : Социально-философский анализ : дисс. ... кандидата философ. наук : 09.00.11 / Соколова Ольга Петровна. – Ижевск, 2005. – 137 с.
3. Гук О. Етика та культура ділового спілкування : навч. посіб. / О. Гук, В. Бундз. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2008. – 124 с.
4. Волкова Н. П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Н. П. Волкова. – Дніпропетровськ, 2006. – 44 с.
5. Гатальська С. М. Філософія культури : підручник / Гатальська С. М. – К. : Либідь, 2005. – 328 с.
6. Гумбольдт В. фон. О влиянии различного характера языков на литературу и духовное развитие / В. фон Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию. – М. : Прогресс, 1984. – С. 324–326.
7. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / Сафонова В. В. – Тверь : Истоки, 1996. – 228 с.
8. Мартынюк И. О. Инженер в зеркале времени / И. О. Мартынюк. – К. : Политиздат Украины, 1989. – 159 с.
9. Флиер А. Я. Культурология для культурологов : учеб. пособ. [для магистрантов и аспирантов, докторантов и соискателей, а также для преподавателей культурологии] / А. Я. Флиер. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2002. – 492 с.

Саенко Н.В. Направления формирования коммуникативной культуры будущих инженеров

Актуальность статьи обусловлена все более возрастающей ролью коммуникации в современном мире. Для ее успешного осуществления специалист должен владеть сформированной коммуникативной культурой, которая рассматривается как важная составляющая базовой культуры личности. Отмечено, что коммуникативная культура будущего инженера формируется в процессе изучения родного и иностранного языков. Перечислены задачи, решаемые средствами иностранного языка, знание которого рассматривается как неперемное условие вхождения специалиста в мировое сообщество. К ним относятся овладение коммуникативной компетенцией как на бытовом уровне, так и в сфере будущей профессиональной деятельности, а также подготовка к общению на широкий спектр тем общекультурного характера, что составляет необходимый компонент социокультурной компетенции. Предложен портрет профессионала с развитой иноязычной компетенцией и, соответственно, способностью успешной адаптации к реалиям современности.

Ключевые слова: коммуникативная культура, будущий инженер, иностранный язык, знания и умения.

Saienko, N.V. Directions of Formation of the Future Engineers' Communicative Culture

The subject of the article is topical due to the ever increasing role of communication in the modern world. To perform a successful communication the future specialist should possess the formed communicative culture, which is regarded as an important component of the personality's basic culture. It is noted that the communicative culture of the future engineer is formed in the process of studying the native and foreign languages. The problems have been determined that can be solved by means of a foreign language, knowledge of which is seen as a precondition for entry into the world professional community. They include mastery of the communicative competence at the everyday level, in the sphere of one's future professional activity, as well as preparation for the dialogue on a wide range of topics of general cultural nature, which is an essential component of social competence. The portrait of a professional with the developed foreign language competence and therefore, the ability to successfully adapt to the realities of the present has been given.

Key words: communicative culture, future engineers, foreign language, knowledge and skills.